

Redaktionelt forord

Er fagbevægelsen i krise? Er den internationalt berømmede danske arbejdsmarkedsmodel udsat for erosion og forvitring, fordi en ene af parterne – fagbevægelsen – har mistet medlemmer, magt og legitimitet som arbejdsgivernes modpol og ligeværdige aftalepartner? Kan fagbevægelsen heller ikke længere – som en stærk social bevægelse og en dominerende del af arbejderbevægelsen – sætte sig igennem i den politiske kamp om velfærdsstatens udvikling? Er det slut med fagbevægelsen som en dominerende kraft i den danske samfundsudvikling? Har fagbevægelsen med andre ord lidt et permanent magttab, både når det gælder indflydelsen på løn- og arbejdsvilkår i den danske aftalemodel, og hvad angår indflydelsen på den politiske dagsorden og lovgivningsprocessen på Christiansborg?

Dette temanummer af Økonomi & Politik forsøger at give svaret på disse for den danske samfundsudvikling vigtige spørgsmål.

Både fagligt og politisk har fagbevægelsen traditionelt stået stærkt i det danske samfund. En væsentlig årsag til denne magtposition er, at det i årtier har været en central del af en dansk lønmodtagerkultur at være medlem af en fagforening, og derfor har et af det danske arbejdsmarkedssystemes væsentligste kendetegn været en ud fra en international målestok meget høj organisationsprocent.

Tilslutningen til fagbevægelsen har på sin side været forudsætningen for, at arbejdsgiverne har accepteret at regulere løn- og arbejdsvilkår gennem forhandling og indgåelse af kollektive overenskomster. De overenskomstbærende fagforeninger repræsenterer derfor grundstammen i det, vi kalder »den danske arbejdsmarkedsmodel«, og hvis disse organisationer udsættes for et massivt medlemstab, vil det derfor forrykke den grundlæggende forudsætning for den danske arbejdsmarkedsmodels funktionsmåde.

Det er imidlertid netop, hvad vi kan registrere som sket over de seneste 10 til 15 år, og det relevante spørgsmål er derfor: Hvorfor fravælger et voksende antal lønmodtagergrupper medlemskab af de overenskomstbærende organisationer, og hvad betyder det for den fremtidige regulering af arbejdsmarkedet? Svækkes fagbevægelsens *organisatoriske magt* afgørende? Et særtræk ved medlemsbevægelserne på det danske arbejdsmarked er desuden den voksende tilslutning til »de ideologisk alternative organisationer« (eller »gule« fagforeninger), som adskiller sig fra de overenskomstbærende organisationer ved, at de modsætter sig konfliktretten og de øvrige af arbejdsmarkedsmodellens konfliktløsningsmekanismer. Det er væsentligt at spørge, hvorfor et markant voksende antal lønmodtagere har fravalgt de overenskomstbærende organisationer til fordel for de alter-

native organisationer eller til fordel for ikke-medlemskab?

Der er med andre ord sket et opbrud i danske lønmodtageres organisationsmønster, og danske lønmodtagere orienterer sig anderledes og har skiftet præferencer, når det gælder valg, henholdsvis fravalg af fagforeningsmedlemskab. Den traditionelle overenskomstbærende fagbevægelse – især LO-fagforeningerne – har lidt et medlemstab og dermed et resource- og magttab; men er tabet uopretteligt og irreversibelt og et udtryk for nogle grundlæggende strukturelle træk i samfundet, både i nationalstaterne og internationalt? Rykker det afgørende ved magtbalancen i den danske aftalemodel, og er der derfor også permanent tale om et relationelt magttab?

Fagbevægelsens medlemstab er et udtryk for såvel demografiske og strukturelle forhold som aktive aktørvalg; men også hjulpet på vej af VK-regeringens bevidste forsøg på at pånøde de overenskomstbærende fagforbund medlemstab via lovgivningsinitiativer, der skabte et nyt konkurrenceorienteret marked for a-kasse- og fagforeningsydelser. VK-regeringens »frihedspakke« i 2001, afskaffelsen af eksklusivaftaler og reduktionen af fradrag for faglige kontingenter, ændrede konkurrencebetingelserne mellem de overenskomstbærende og de »gule« fagforeninger til de »gules« fordel. Samtidigt har afkorporativering og kommunaliseringen af beskæftigelsespolitikken svækket fagbevægelsens og arbejdsgivernes indflydelse på beskæftigelsespolitikken. Fagbevægelsens »institutionel magt« er således også politisk defineret, og her har nullernes lovgivningsproces været med til at påføre fagbevægelsen et betydeligt tab af bastioner og indflydelse.

Fagforeningernes kapacitet som politiske aktører er således afgørende for, om der politisk gives hjælp til at udvikle institutionel magt til fagbevægelsen. Den integration i det politisk-

administrative system, der skete i efterkrigstiden og op til og i 1990'erne, var resultat af, at fagforeningerne blev set som repræsentanter for hele arbejderklassen. Medlemstallet voksede også frem til 1995, og dermed var der gode argumenter for at give fagbevægelsen øget politisk indflydelse. Indførelsen af den aktive arbejdsmarkedspolitik i 1993/1994, der også var en styringsreform, gav korporatismen nyt liv på arbejdsmarkedsområdet, idet 14 regionale arbejdsmarkedsråd med repræsentanter fra parterne og kommuner og amter fik officiel forvaltningsstatus med både kompetencer, penge og dispositionsmuligheder, til selvstændigt at tilrettelægge og implementere regionale politikker. Koordinerings- og prioriteringsopgaver blev løst i et samspil mellem det offentlige og private aktører, her i form af interesseorganisationer. Arbejdsmarkedspolitikken var dermed bekræftet om noget som parternes politik. Og det gav resultater.

De samme resultater produceres dog ikke længere, for der er sket ændringer i den postfordistiske kapitalisme, i det organisatoriske og politiske landskab og i reguleringsmåderne. Selv om det vil være nemt at begrunde en tese om, at fagbevægelsens tab af magt og indflydelse starter med overgangen fra den post-fordistiske velfærds kapitalisme til finansmarkedernes nye kapitalistiske organisering, så forklarer det ikke parternes strategivalg, samspil og resultater af indflydelsesforsøg. Der er også specielle institutionelle støttepunkter og historikker på den nationale scene, som må tages i ed. Alligevel har »krisen« for bevægelsen flere plausible begrundelser, og det samme har talen om et stærkt magttab.

Men er det en grundlæggende erosion af fagbevægelsens indflydelse, der er startet, og har fagbevægelsens postulerede krise permanent karakter, eller er den mere at henføre til konjunkturelle forhold, herunder de aktuelle kriseudviklinger? Hvis det sidste er tilfældet,

er der også muligheder for et fagligt, politisk og samfundsmæssigt comeback til fagbevægelsen. Først og sidst gælder det dog om at identificere de nye sammenhænge, mekanismer og aktører, der sætter fagbevægelsen i defensiven og måske i dybere krise.

Med udvidelsen af EU i 2004 med østeuropæiske lande og den efterfølgende stigende bevægelse af arbejdskraft over landegrænserne har fagbevægelsen fået et yderligere problem på halsen, nemlig de forringelser af løn- og arbejdsvilkår, der kommer, når udenlandsk arbejdskraft overtager danske job på vilkår, der ligger langt under dem, der er gældende i de danske overenskomster. »Social dumping« er blevet fællesbetegnelsen for de problemer, dette har skabt, ikke kun for fagbevægelsen, men også de offentlige myndigheder, der ikke får indbetalt den skat, de afgifter og den moms, som udenlandske firmaer, der ofte optræder som danske underleverandører, skulle erlægge. Faktisk er social dumping både et problem for arbejdsgivere, der vil forblive i konkurrencen, og for lønmodtagere, der kan miste job, indtægt og muligheder. Det er dog fagbevægelsen, der stærkest har taget handsken op og gennem kombinerede faglige og politiske strategier søger at dæmme op for den stigende underminering af overenskomster og den faglige organisering. Her er både organisatorisk og institutionel magt på spil.

Det er forkert at sige, at fagbevægelsen er dømt til undergang. Men den er heller ikke automatisk sikret fortsat eksistens og indflydelse. De sidste forhold er noget, der skal erobres. Vel er tabet af forhandlings- og organisatorisk magt og politisk indflydelse til at registrere, og på samme måde er fagbevægelsen stadig leveringsdygtig, når det gælder aftaler og deltagelse i fordelingspolitiske kampe; men hverken deterministiske nedgangstester eller optimistiske comeback-teser synes tilstrækkeligt underbyggede og dækkende. Der må kaldes på balancerede histo-

risk-institutionelle og strategiske analyser og overvejelser.

De efterfølgende artikler søger at give et aktuelt videnskabeligt blik på den danske fagbevægelse og dens problemer og tilstræber at vurdere »udfordringerne« ud fra »industrial relations«-, politologiske og sociologiske optikker. Et komparativt blik på den danske fagbevægelses trængsler er også velkomment og medtaget.

Nummeret starter med *Christian Lyhne Ibsens* artikel om medlemmernes nu »frie« valg af fagforening og den resulterende medlemsvandring til »gule« fagforeninger, der belyses ud fra registerdata. *Laust Høgedahls* artikel tager ud fra surveydata holdninger og valg af fagforening op, hvor fagforeningstype gøres til en central variabel, ligesom der gøres overvejelser over konsekvenserne for aftalemodellen. *Emmett Carrakers* efterfølgende bidrag præsenterer ny og vigtig viden om Kristelig Fagbevægelse (nu Krifa) og denne gule fagforenings strategiske overvejelser og arbejde som alternativ og parallel organisationsform, der vil bryde enhedsfagbevægelsens magt. »Udfordringen fra øst« er *Søren Kaj Andersen og Jens Arnholtz'* bidrag til undersøgelsen af, hvilke problemer den danske fagbevægelse har fået, efter at der er kommet stærke vandring af arbejdstagere fra øst ind i landet. At social dumping er et alvorligt problem for arbejdsmarkedsreguleringen og for fagbevægelsen, belyses især ud fra bygge- og anlægssektoren. Svækkelsen af fagbevægelsens institutionelle magt behandles i *Henning Jørgensen og Flemming Larsens* artikel ud fra den afkorporativering og kommunalisering af styringen på arbejdsmarkedet, som er foretaget gennem de senere år, og de viser, hvordan også New Public Management-reformer i forvaltningsleddet har været med til at underminere fagbevægelsens indflydelse. *Michaela Schulze* giver endelig en komparativt baseret analyse af,

hvordan fagbevægelsen i henholdsvis Danmark, Tyskland og USA har været involveret i velfærdsstatsreformer, og hvor tabet af magt og indflydelse har været størst. Det viser sig overraskende nok at være i Danmark.

Flemming Ibsen, Henning Jørgensen
Temareda ktører

Martin Marcussen
Ansvarshavende reda ktør

Hermed indkaldes til generalforsamling i

Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi

tirsdag den 14. maj 2013, kl. 16.30
i DJØF Forlags mødelokale
Gothersgade 137, stuen, 1123 København K

Dagsorden er fastsat i henhold til vedtægterne.